

**Powrót książek „zakazanych”
do współczesnych odbiorców
(wybrane zagadnienia)**

*Moim Rodzicom,
z wdzięcznością*

NR 3012

Marta Nadolna-Tłuczykont

**Powrót książek „zakazanych”
do współczesnych odbiorców
(wybrane zagadnienia)**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2013

Redaktor serii: Nauka o książce i Bibliotece – Book and Library Science –
Buch-und-Bibliothekswissenschaft:

Irena Socha

Recenzent

Oskar S. Czarnik

Publikacja będzie dostępna – po wyczerpaniu nakładu – w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa

www.sbc.org.pl

Spis treści

Wstęp	9
-----------------	---

Część pierwsza

Sytuacja kultury w reżimie totalitarnym	21
Kilka słów o totalitaryzmie	21
Obraz kultury polskiej w ustroju totalitarnym	24
Cenzura	35
Cenzura wobec pisarzy międzywojnia	39
Czystki biblioteczne	48
Polski rynek wydawniczy po transformacji ustrojowej	59
Książki „niechciane” wśród lektur szkolnych. Weryfikacja lektur szkolnych w okresie PRL-u	73
Rola „Guliwera” w popularyzowaniu książek „zakazanych”	77
Popularyzacja dzieł międzywojnia przez „Polwen” i inne wydawnictwa	83

Część druga

Współczesna sytuacja książek „zakazanych” w bibliotekach i księgarniach (tradycyjnych i internetowych)	109
Badanie czytelnictwa i odbioru książek „zakazanych”	117
Dzieci i młodzież	119
Dorośli	132
Internauci	147

Zakończenie	159
Aneks	165
Załącznik 1. Tabelaryczne zestawienie wyników badań	165
Załącznik 2. Katalog książek „zakazanych” opracowany na podstawie materiałów zebranych w Archiwum Państwowym w Katowicach	175
Załącznik 3. Kwestionariusz ankiety wykorzystanej w badaniach	180
Bibliografia	183
Bibliografia podmiotowa	183
Bibliografia przedmiotowa	187
Indeks osobowy	197
Summary	205
Zusammenfassung	206

Wciąż pamiętam ów świt, gdy ojciec po raz pierwszy wziął mnie ze sobą w miejsce zwane Cmentarzem Zapomnianych Książek. [...] – To miejsce, Danielu, jest tajemnicą i miejscem świętym. Każda znajdująca się tu książka, każdy tom, posiadają własną duszę. I to zarówno duszę tego, kto daną książkę napisał, jak i dusze tych, którzy tę książkę przeczytali i tak mocno ją przeżyli, że zawładnęła ich wyobraźnią. Za każdym razem, gdy książka trafia w kolejne ręce, za każdym razem, gdy ktoś wodzi po jej stronach wzrokiem, za każdym nowym czytelnikiem jej duch odradza się i staje się coraz silniejszy. [...] Kiedy jakaś biblioteka przestaje istnieć, kiedy jakaś księgarnia na zawsze zamyka podwoje, kiedy jakaś książka ginie w otchłani zapomnienia, ci, którzy znają to miejsce, my, strażnicy ich dusz, robimy, co w naszej mocy, aby te bezdomne książki trafiły tutaj. Bo tutaj książki, o których nikt już nie pamięta, książki, które zagubiły się w czasie, żyją nieustającą nadzieją, iż pewnego dnia trafią do rąk nowego czytelnika, że zawładnie nimi nowy duch.

Carlos Ruiz Zafón

Wstęp

[...] nie tylko wielkie dyskusje ideologiczne oraz polityka wydawnicza tego okresu, ale też rozporządzenia o charakterze administracyjnym bądź instytucjonalne naciski na dyrekcje bibliotek miały wpływ na zasoby bibliotek dziecięcych, a tym samym na czytelnictwo dzieci i młodzieży. Decydowały one o braku dostępu do tradycji piśmiennictwa dla dzieci i tak samo jak w komunikacji literackiej dorosłego społeczeństwa stwarzały „białe plamy” w kulturze czytelniczej młodego pokolenia. A tego rodzaju straty są już w późniejszych latach życia niemożliwe do odrobienia.

Barbara Białkowska¹

Słowa Barbary Białkowskiej, wybitnej autorki prac poświęconych bibliotekarstwu dziecięcemu, niosą z sobą myśl, która może stanowić motto niniejszej publikacji. Nieobecność określonych książek, treści, przesłań w życiu młodego człowieka powoduje powstawanie braków intelektualnych, które na skutek manipulowania kulturą mogą tworzyć celowe, puste przestrzenie, ograniczające wiedzę o przeszłości, wydarzeniach, ludziach, ideach. Tego typu sytuacje zaobserwować można we wszystkich systemach totalitarnych, które podejmowały walkę nie tylko z żyjącymi ludźmi, lecz także z książkami. Najstraszniejszym przykładem takich działań było palenie na stosach w 1933 roku z nakazu Adolfa Hitlera dzieł pisarzy pochodzenia żydowskiego i książek filozofów chrześcijańskich.

Długi czas degradacji utworów autorów dwudziestolecia międzywojennego w Polsce Ludowej, ocalałych wcześniej spod okupacji niemieckiej, przyniósł ogromne straty w kulturze polskiej. W wyniku działań cenzury z obiegu czytelniczego wypadło wiele pozycji, które powinny stanowić polskie dziedzictwo. Przez wszystkie lata Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej eliminowano książki, które uznawano za „groźne”, bo ich treść nie była zgodna z założe-

¹ B. Białkowska: *Książki niechciane, książki „groźne” dla dzieci w Polsce Ludowej, czyli o czystkach w księgozbiorach bibliotecznych*. „Nowe Książki” 1991, nr 7, s. 60–61.

niami ustrojowymi. Większość utworów adresowanych do młodych odbiorców traktowano jako „złe”, niosące niewłaściwe przesłanie i budzące emocje, które mogłyby zagrażać panującemu systemowi. Po prostu bano się książek odwołujących się na przykład do religii, historii ojczystej czy tradycji polskiego harcerstwa, a więc zawierających treści całkowicie nieakceptowane. Głównie z tych powodów przez długie peerelowskie lata starano się lekceważyć wagę dzieł z okresu międzywojennego, a nawet „przemilczać” ich istnienie. Dlatego też obecnie książki te są zarówno młodym, jak i starszym ludziom całkowicie nieznane. Reżim zrealizował swój zamiar, dzieła niegdyś sprawdzone, których działanie wychowawcze zostało zweryfikowane w sytuacjach najważniejszych zagrożeń narodowych, przestały być ważne. Tytuły, które nie miały prawa istnienia w Polsce Ludowej, zwalczono bardzo konsekwentnie, a niektóre z nich na zawsze unicestwiono. Zagadnienie to nie było dotychczas obszarem głębszych penetracji naukowych, wobec czego autorka książki uznała, iż jest ono godne opracowania.

Przedmiotem badań były głównie utwory beletrystyczne z dwudziestolecia międzywojennego, które w latach pięćdziesiątych i w późniejszym peerelowskim czasie zapępiały listy prohibitów. Nie włączono do badań czasopiśmiennictwa, gdyż wydaje się, że zbyt szerokie ujęcie tematu przekroczyłoby ramy jednej pracy; natomiast ów postulat wytycza dalsze perspektywy badawcze. Wyłącznie ze względów stylistycznych posługiwano się w publikacji zamiennie określeniami: utwór, książka, tekst.

Pozycje do analizy wybrano przede wszystkim na podstawie materiałów odnalezionych w Archiwum Państwowym w Katowicach i w Archiwum Państwowym Miasta Stołecznego Warszawy, czyli tak zwanych list „purgacyjnych”, a więc wykazów książek podlegających natychmiastowemu wycofaniu², jak też z pozycji zatytułowanej *Książki, które powinny być wycofane ze sprzedaży na podstawie wydanych dotychczas instrukcji Zarządu Kontroli Prasy Ministerstwa Oświaty względnie Okólników samych wydawców* (Spis nr 1 z marca 1950 roku)³.

Głównym celem opracowania stało się sprawdzenie, czy wspomniane dzieła „zakazane” powróciły na rynek wydawniczy i księgarski po 1989 roku, oraz zbadanie ich poczytności wśród dzieci i młodzieży. Interesująca wydała się także próba weryfikacji spustoszeń kulturowych. Autorka pracy sprawdziła więc, czy utwory te istnieją w świadomości współczesnych bibliotekarzy i nauczycieli, czy podejmowane są działania przywracania niektórych z tych książek, a zwłaszcza, czy trafiają one jeszcze do młodych odbiorców. Przedstawiając określone historyczne fakty (stalinowskie akcje niszczenia księgozbiorów i działania cenzury w całym okresie PRL-u) starano się stworzyć, w miarę możliwości, prze-

² Zob. W. Nawrocki: *Oczyszczanie księgozbiorów. Przyczynek do dziejów polityki kulturalnej*. „Życie Literackie” 1981, nr 49, s. 14.

³ Zob. B. Białkowska: *Książki niechciane...*, s. 60–61.

rzysty obraz położenia, w jakim obecnie znajduje się literatura „niechciana”. Pozwoliło to uwidocznic skalę zła, które w tamtym czasie wyrządzono kulturze polskiej.

Książkę podzielono na dwie części. W pierwszej, teoretycznej, podjęto problematykę cenzury w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i czystek bibliotecznych w latach stalinowskich, przedstawiono przyczyny, dla których utwory z okresu międzywojnia były zwalczane, następnie ukazano rolę „Guliwera. Kwartalnika o książce dla dziecka” (wydawanego przez Wydawnictwo Naukowe „Śląsk” w Katowicach) w popularyzowaniu omawianej literatury i sprawdzono, czy powróciła ona na rynek wydawniczy, a jeśli tak, to w jakim stopniu, i z inicjatywy których wydawnictw.

Druga część rozważań była próbą określenia współczesnej sytuacji utworów „zakazanych”. Sprawdzano zatem obecność tych dzieł w bibliotekach i księgarniach, w sprzedaży internetowej, ich czytelność, w tym odbiór wśród dzieci i młodzieży oraz znajomość zaproponowanych książek przez bibliotekarzy.

Autorka w kwerendzie poprzedzającej napisanie niniejszej pracy starała się dotrzeć do wszystkich utworów, które po przełomie październikowym i transformacji ustrojowej miały szanse znaleźć się w rękach odbiorców. Nie wyklucza się jednak możliwości pominięcia jednej czy dwóch pozycji, których nie wykazał na przykład „Przewodnik Bibliograficzny”.

Istnieje bogata literatura poświęcona bardzo szeroko rozumianemu zjawisku cenzury⁴. Natomiast problematyka niszczenia książek w latach stalinowskich omówiona została na łamach kilku zaledwie artykułów przez Barbarę Białkowską, Martę Fik, Krystynę Heska-Kwaśniewicz czy Witolda Nawrockiego⁵. Jedyńm dokumentem zwartym w tym zakresie jest pozycja *Cenzura PRL. Wykaz książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu 1.X.1951 roku* przygotowana do druku przez Zbigniewa Żmigrodzkiego⁶. Warto też zaznaczyć, że wciąż przy-

⁴ Zob. na przykład J. Bańka: *Prawo o cenzurze*. Warszawa 1983; S. Barańczak: *Knebel i słowo. O literaturze krajowej w latach siedemdziesiątych*. Warszawa 1980; *Cenzura PRL. Relacje historyków*. Oprac. Z. Romek. Warszawa 2000; *Czarna księga cenzury PRL*. T. 1–2. Londyn 1977–1978; A. Pawlicki: *Kompletna szarość. Cenzura w latach 1960–1972. Instytucje i ludzie*. Warszawa 2001; Z. Radzikowska: *Z historii walki o wolność słowa w Polsce. Cenzura w PRL w latach 1981–1987*. Kraków 1990.

⁵ Zob. B. Białkowska: *Książki niechciane...*, s. 60–61; M. Fik: *Jak oczyszczano biblioteki*. „Puls” 1993, nr 5/6, s. 159–166; K. Heska-Kwaśniewicz: „Klasycy na indeksie”. *Z dziejów czystek bibliotek śląskich w latach stalinowskich*. W: *Z dziejów książki i prasy na Śląsku w XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia*. Red. K. Heska-Kwaśniewicz. Katowice 1999, s. 111–123; K. Heska-Kwaśniewicz: *Przed czym chciano ochronić młodego czytelnika w PRL-u, czyli o czystkach w bibliotekach szkolnych lat 1949–1953*. W: *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki, informacji*. Red. K. Heska-Kwaśniewicz, I. Socha. Katowice 1996, s. 73–80; W. Nawrocki: *Oczyszczanie księgozbiorów...*, s. 14.

⁶ Zob. *Cenzura PRL. Wykaz książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu 1.X.1951 roku*. Pośl. Z. Żmigrodzki. Wrocław 2002.

pomina się teksty międzywojnia na łamach „Guliwera”, co stało się tematem rozważań jednego z rozdziałów prezentowanej książki. Mimo to brakuje prac poświęconych polskim dziełom „groźnym” dla młodych odbiorców. Nie podejmuje się także kwestii nieodwracalnych konsekwencji, jakie powoduje dziś taka sytuacja: ahistoryczności, mieszania pojęć i faktów, niezrozumienia współczesności, co niekoniecznie jest winą młodych czytelników, lecz systemu, który nie przygotowuje ich do czytania ze zrozumieniem. Nie powstało więc dotąd całościowe ujęcie tematu, niezwykle potrzebne, chociażby z tytułu dopełnienia stanu badań nie tylko historycznych, kulturowych, bibliologicznych, lecz także pedagogicznych.

Wcześniej pojawiały się jednak próby „wydobycia z zapomnienia” czytanek z dwudziestolecia międzywojennego. Zofia Budrewicz w dwóch publikacjach pod tytułem *Czytanka literacka w gimnazjum międzywojennym. Geneza, struktura, funkcje i Wydobyte z zapomnienia. Propozycje lektur dla szkoły podstawowej i gimnazjum*⁷, prezentuje nazwiska autorów czytanek, które występują również w niniejszym opracowaniu (na przykład Zofii Kossak czy Kornela Makuszyńskiego). Na listach „purgacyjnych” z założenia umieszczano wszystkie czytanki z dwudziestolecia międzywojennego. W związku z tym interesujące byłoby przeprowadzenie kolejnych badań dotyczących znajomości wśród nauczycieli i bibliotekarzy książki prof. Zofii Budrewicz i przywracających teksty „wydobyte z zapomnienia”.

Warto też zaznaczyć, że na skutek wspomnianych wcześniej wydarzeń spora liczba książek nie powróciła już w ogóle po okresie transformacji ustrojowej na rynek wydawniczy i czytelniczy, o czym pisała Anna Maria Krajewska w *Trzech legendach. Walce o niepodległość i granice w polskiej międzywojennej literaturze młodzieżowej*⁸. Przywołana rozprawa stanowi studium stu utworów dla dzieci i młodzieży, które opowiadają o polskich dziejach okresu od 1914 do 1920 roku, czyli o działaniach niepodległościowych podejmowanych od wybuchu pierwszej wojny światowej, aż do momentu odzyskania przez Polskę pierwszych granic państwowych. Dodatkowo podkreślenia wymaga, że nie powstała jeszcze naukowa praca, stanowiąca odwołanie do młodzieżowej literatury „chwili dziejowej”, która w stalinizmie i kolejnych peerelowskich latach była bardzo uporczywie zwalczana. Ważną przesłanką, którą kierowała się autorka *Trzech legend...* w prowadzeniu tego typu badań, była możliwość przypomnienia książek dla młodych odbiorców nie wznawianych od 1939 roku z przyczyn natury politycznej. Konsekwencją peerelowskich działań stało się zniknięcie tych tekstów z polskiego

⁷ Por. Z. Budrewicz: *Czytanka literacka w gimnazjum międzywojennym. Geneza, struktura, funkcje. Kraków 2003; Eadem: Wydobyte z zapomnienia. Propozycje lektur dla szkoły podstawowej i gimnazjum. Kraków 2006.*

⁸ Zob. A.M. Krajewska: *Trzy legendy. Walka o niepodległość i granice w polskiej międzywojennej literaturze młodzieżowej. Warszawa 2009.*

rynku czytelniczego i całkowita o nich niewiedza nauczycieli, bibliotekarzy, a tym samym młodzieży⁹.

⁹ Anna Maria Krajewska w *Trzech legendach...* analizuje książki w aspekcie historycznym i literaturoznawczym, nie dobierając utworów według kryterium wartości artystycznej; dużo ważniejszym czynnikiem była ich tematyka. Nadto ujęcie historyczne nie oznacza, że Krajewska wymagała od twórców beletrystyki zgodności z dziejowymi faktami. Badaczka miała pełną świadomość, iż pisarze mogą w swych utworach zastosować fikcję literacką. Od wieków toczą się przecież spory na temat wierności faktom w powieści historycznej. Krajewska ukazuje więc czytelnikom sposoby prezentacji wybranych zdarzeń wykorzystane przez międzywojennych pisarzy. Zaznacza również, że poziom autentyczności tych utworów trudno zweryfikować, gdyż fikcja w momencie ich pisania bardzo często mieszała się z rzeczywistością. W dwudziestoleciu tworzono bowiem pod presją chwili, a towarzyszyły temu niewyobrażalne emocje i choć pisarze z pewnością pragnęli jak najrzetelniej spisać swe przeżycia i doświadczenia, nie zawsze zamysł był trafnie zrealizowany.

Autorka na pewno zna fakty historyczne i wskazuje niektóre przemilczenia pojawiające się w tych dziełach, co prowadzi do „obalania mitów” obecnych w międzywojennej literaturze adresowanej do dzieci i młodzieży. Czyni to zręcznie i fachowo, dzięki czemu uważny czytelnik dowiaduje się, jak wiele legend funkcjonowało na temat wydarzeń, które, wydawałoby się, powinny zostać w relacjach historyków dokładnie udokumentowane. Nie ujmując niczego działalności Legionów Polskich, wskazuje na przykład na doniosłą rolę innych batalionów, walczących wówczas o polską wolność, między innymi Legion Pułaskiego czy „Legion Bajoński”, często pomijanych w książkach międzywojnia. W podobny sposób bada postać Józefa Piłsudskiego, którego w tekstach dla młodych przedstawiano w aureoli wielkości. Pisze też o propagandowym charakterze książek o „najważniejszym bohaterze literatury legionowej”.

Krajewska z dużym znanstwem prezentuje koncepcje i motywy pisarskie wykorzystywane przez międzywojennych autorów, wylicza najważniejsze gatunki, którymi pisarze posługiwali się w utworach, podkreślając dominującą rolę relacji pamiętnikarskiej w książkach o obronie Lwowa, o wojnie z Rosją Sowiecką czy biografii w tekstach opowiadających o Legionach.

Konieczne dla autorki *Trzech legend...* stało się także porównanie książek międzywojnia kierowanych do dzieci i młodzieży z innymi dziełami powstałymi w tamtym czasie. Kolejnym odniesieniem była proza adresowana do młodych z pozostałych dziejowych okresów. Badaczka chciała też znaleźć wspólne elementy, które łączyłyby twórczość literacką różnych epok.

Obok obrazu młodych Polaków Krajewska odtwarza również wizerunek wroga, jaki spotykamy w omawianych powieściach. Nie sposób wymienić wszystkich podejmowanych tematów. Dalsza część pracy stanowi interesujące rozwinięcie, które odsłania tajemnice „trzech legend” w polskiej międzywojennej literaturze młodzieżowej, bowiem Krajewska w zasadniczym trzonie książki skupia się na trzech historycznych motywach: powstaniu i aktywności Legionów Polskich, obronie Lwowa w 1918 roku i wojnie polsko-bolszewickiej, trwającej od 1919 do 1920 roku. W ostatnim z wymienionych okresów bierze pod uwagę walki o Wilno, a także bitwę warszawską toczoną w dniach od 13 do 15 sierpnia 1920 roku, zwaną „cudem nad Wisłą”.

Trzy legendy... nie tylko pozwalają spojrzeć czytelnikom na dokładny portret uczestników walk niepodległościowych czy zrozumieć znaczenie i celowość działań zbrojnych; przede wszystkim dają one możliwość „wejścia” w niezwykły świat, przedstawiany przecież na kartach sporej ilości „zapomnianych” utworów dla dzieci i młodzieży. Niestety wedle słów autorki gros tych dzieł rozpada się w magazynach Biblioteki Narodowej i nie będą one miały już szansy, by zaistnieć czytelniczemu.

Lektura rozprawy Krajewskiej wzbudza jeszcze jedną refleksję, czy zamysłem autorki było przybliżenie tych interesujących i niepowtarzalnych, historycznych tekstów literackich adresowanych do młodych, z nadzieją na reakcję czytelników? Bezspoornie dzięki tej ważnej inicjatywie

W opracowaniu zrezygnowano z omówienia problematyki utworów pojawiających się na rynku wydawniczym zarówno po odwilży 1956 roku, jak i po transformacji ustrojowej, które nosiły ślady cenzury. Przykładami są *Topsy i Lupus* Zofii Kossak, *Koziołek Matołek* Kornela Makuszyńskiego czy *Pyza na polskich drózkach* Hanny Januszewskiej. Elementy peerelowskiej ingerencji można przecież odnaleźć nawet w nie tak odległej edycji *Pyzy...* z 2006 roku opublikowanej przez „Naszą Księgarnię”¹⁰. Jest to jednak zagadnienie tak obszerne, że wymaga osobnych badań i mogłoby być tematem kolejnej książki.

Dopowiedzenia wymaga także kwestia postaw, jakie przyjmowali pisarze wobec polityki władz peerelowskich. Wspomniany problem został tu tylko zasygnalizowany w celu ukazania, jak istotnie władza po 1945 roku wpływała na losy autorów i ich utworów.

Oprócz tego w badaniach nie wzięto pod uwagę ekranizacji telewizyjnych, które mogą mieć wpływ na popularność niektórych dzieł wśród młodzieży, na przykład książek Kornela Makuszyńskiego. Zrezygnowano z rozwinięcia tego wątku z dwóch powodów. Po pierwsze telewizja nie emituje dziś już tak dużej liczby ekranizacji powieści tego autora, jak czyniła to jeszcze kilka lat temu. Po drugie nie filmuje się kolejnych dzieł pisarzy międzywojnia, a więc czarnobiła *Awantura o Basię* z 1959 roku czy wersja z 1995 roku nie wzbudza już większego zainteresowania dzieci i młodzieży, które fascynują się dziś produkcjami wykorzystującymi nowsze technologie w stylu *Harrego Pottera*. Można więc sądzić, że głównym popularyzatorem utworów Makuszyńskiego wśród młodych ludzi jest dziś mimo wszystko szkoła, co w pełni potwierdzają badania ankietowe.

Szkoda, bo utwory autora *Panny z mokrą głową* to nasza polska klasyka. Do ich czytania warto namawiać, ale nie nastolatki, tylko trochę bardziej doświadczonych czytelników. W dziełach tych język rzeczywiście nie jest łatwy, akcja wcale nie toczy się tak wartko jak we współczesnych powieściach przygodowych, momentami dialogi są też nieco infantylne. Trudno wyrwać nastolatka z rzeczywistości go otaczającej i przenieść do archaicznego świata przełomu dziewiętnastego i dwudziestego wieku. Będzie to postrzegał tylko przez pryzmat obowiązkowej lektury. Ale jeśli lubi czytać, to może kiedyś do Makuszyńskiego dorosnie.

Prowadzone badania mają charakter zarówno bibliologiczny, jak i literaturoznawczy oraz kulturoznawczy. Bibliologiczny, gdyż przedmiotem pracy są książki

badaczka stworzyła im swego rodzaju pomnik i na pewno na dłuższą chwilę zaznaczyła ich istnienie. Jednak wątpliwe jest, czy ktoś zechce jeszcze odkurzyć je z pyłu i podjąć trud lektury niezastąpionych książek, opowiadających o naszej tragicznej, lecz jakże chlubnej historii.

Napisano tu nieco obszerniej o *Trzech legendach...*, ponieważ mogą być one sygnałem do podejmowania przez młodsze pokolenie badaczy zagadnienia dawnych lektur, wypieranych przez dziesięciolecia ze świadomości czytelniczej i przywracania ich w rzetelnej refleksji badawczej. Zob. *Ibidem*.

¹⁰ Por. H. Januszewska: *Pyza na polskich drózkach*. T. 1–2. Warszawa 2006.

„zakazane”, ich obieg, odbiór, współczesny sposób istnienia; literaturoznawczy, ponieważ interesujący wydaje się także aspekt wartości poznawczej i artystycznej tych utworów; kulturoznawczy, bo prowadzone badania dotyczą tekstów kultury i ukazują poziom współczesnej kultury czytelnicznej Polaków. Przy zbieraniu materiałów pomocne były również metody archiwalna oraz bibliograficzna. W odniesieniu do metody archiwalnej istotnym źródłem informacji stały się na przykład zasoby Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowego Miasta Stołecznego Warszawy i Archiwum Państwowego w Katowicach.

W książce wykorzystano też następujące publikacje: *Bibliografię podziemnych druków zwartych z lat 1976–1989*¹¹, *Literaturę i krytykę poza cenzurą 1977–1989*¹²; oraz źródła, takie jak: „Bibliografia Zawartości Czasopism”¹³, „Polska Bibliografia Literacka”¹⁴, „Przewodnik Bibliograficzny”¹⁵ i „Ruch Wydawniczy w Liczbach”¹⁶.

Dodatkowo zajmujący okazał się aspekt indywidualnej analizy formalno-wydawniczych cech książek. W niektórych przypadkach wspomniano o szańcu graficznej utworów, uwzględniając ich nakłady, ceny czy formy dystrybucji i reklamy. Nie udało się jednak dotrzeć do pierwodruków części dzieł, dlatego trudno było pisać o pierwotnych okładkach i ilustratorach, oraz dokonywać porównań. Poza tym w badaniach zwrócono uwagę na marketingową politykę wydawnictw nastawioną dziś głównie na zys finansowy.

W publikacji posłużono się techniką badań zwaną ankietowaniem, wykorzystywaną w metodzie diagnostycznej, której z kolei używa się w badaniach recepcji. Kwerendę przeprowadzono na próbie eksperckiej 479 ankietowanych wybranych losowo z terenów całej Polski. Wobec tego, biorąc pod uwagę wiedzę o analizowanej zbiorowości, zdecydowano, która grupa będzie najbardziej reprezentatywna i użyteczna z perspektywy badanej społeczności; niemożliwe więc było określenie prawdopodobieństwa, z jakim badani znaleźli się w próbie¹⁷.

Co więcej, istotna jest informacja o rodzajach wykorzystanych kwestionariuszy, wśród których uwzględniono następujące ankiety: rozdawaną, rozsyłaną, wypełnianą przy współudziale ankietera i bez jego obecności. Część z nich budzi

¹¹ Zob. *Bibliografia podziemnych druków zwartych z lat 1976–1989*. Red. G. Federowicz, K. Gromadzińska, M. Kaczyńska. Warszawa 1995.

¹² Zob. J. Czachowska, B. Dorosz: *Literatura i krytyka poza cenzurą 1977–1989. Bibliografia druków zwartych*. Wrocław 1991.

¹³ „Bibliografia Zawartości Czasopism” (za lata 1947–1948, 1949–1950, 1951–1995, 2005–).

¹⁴ „Polska Bibliografia Literacka” (za lata 1988–1998). Dostępne w Internecie: <http://www.pbl.ibl.poznan.pl/dostep>. Data dostępu: 22 marca 2010.

¹⁵ „Przewodnik Bibliograficzny” (za lata 1947–2009).

¹⁶ „Ruch Wydawniczy w Liczbach” (za lata 1960–2009).

¹⁷ Por. S. Juszczak: *Badania ilościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*. Katowice 2005, s. 128–129; T. Pilch, E. Bauman: *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa 2001, s. 257–258; D. Silverman: *Interpretacja danych jakościowych*. Przeł. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska. Warszawa 2007; E. Babbie: *Podstawy badań społecznych*. Przeł. W. Betkiewicz, M. Bucholc, P. Gadomski et al. Warszawa 2009.

zadowolenie, ale większość obrazuje niewiedzę i niską kulturę czytelniczą młodego pokolenia. Przykładowy kwestionariusz ankiety zamieszczono w aneksie: załączniku 3.

W opracowaniu występują dysproporcje między liczbą zebranych ankiet w różnych województwach, ponieważ liczba wykorzystanych kwestionariuszy zależała od możliwości dotarcia do danego województwa oraz od chęci i zaangażowania osób wypełniających formularze. Do autorki pracy trafiły też i takie kwestionariusze, które ze względu na niepoważny stosunek respondentów należało wyłączyć z badania, a bardzo wiele szkół i bibliotek w ogóle na prośbę autorki nie odpowiedziało. Ponadto łączy się z tym kwestia sposobu przeprowadzenia badań spowodowanego najpewniej niewielkim jeszcze doświadczeniem badaczki w tej materii.

Na końcu wspomnieć trzeba, że równie ważna była metoda biograficzna, którą zastosowano w zakresie znaczących dla pracy informacji o losach autorów książek.

* * *

Podjęcie badań nad sytuacją utworów „niechcianych” wynikało także z niezgody na negowanie potrzeby przywracania tej literatury przede wszystkim ludziom młodym. Ewa Nowacka w artykule *Budowanie mostów na terenach bezwodnych*, zamieszczonym na łamach „Nowych Książek”¹⁸, wyraziła niesłuszny pogląd, że utwory z dwudziestolecia międzywojennego są kiczowate, tandetne, pretensjonalne, miałkie poznawczo i nieznośne stylistycznie, nie powinny więc stanowić wzoru dla dzieci i młodzieży¹⁹. Prócz tego dodała, że nie należy odwoływać się do książek, które tak naprawdę nie kształtują morale czytelników, natomiast przesiąknięte są akcentami patriotycznymi, bliskimi groteski. To osąd niesprawiedliwy i zbyt pobieżny. Z pewnością nie wszystkie te utwory są wybitne literacko, niektóre uznać można za naiwne, ale znajdują się wśród nich arcydzieła, jak książki Zofii Kossak czy Zofii Żurakowskiej, a nawet Ferdynanda Antoniego Ossendowskiego.

Polemikę z Ewą Nowacką prowadziła też wcześniej Anna Maria Krajewska w bardzo pięknym i znaczącym tekście pod tytułem *Zerwany most. Wznowienia międzywojennej literatury młodzieżowej o latach 1914–1921*²⁰, dając wyraz opinii, że w tamtym okresie powstawały książki jedyne w swoim rodzaju, stanowiące świadectwo „chwili dziejowej”²¹. Z kolei na zarzut Nowackiej, że utwory te „nie spinają żadnych brzegów, ale nonsensownie tkwią w bezwodnym pejzażu”,

¹⁸ Zob. E. Nowacka: *Budowanie mostów na terenach bezwodnych*. „Nowe Książki” 1991, nr 6, s. 71–72.

¹⁹ Ibidem, s. 71–72.

²⁰ Zob. A.M. Krajewska: *Zerwany most. Wznowienia międzywojennej literatury młodzieżowej o latach 1914–1921*. W: *Kultura literacka dzieci i młodzieży u progu XXI stulecia*. Red. G. Leszczyński, J. Papużńska. Warszawa 2002, s. 47–54

²¹ Ibidem, s. 54.

a „budowanie mostów na terenach bezwodnych”²² po prostu nie ma sensu, Krajewska odpowiedziała, że „literatura ta, to wcale nie zmurszała kładka nad dawno wyschlým strumykiem, przeciwnie, to rzeka historii rozlała się tak szeroko, że zerwała most. Kto wie – może z czasem, może dla kogoś ten most nad rzeką czasu uda się odbudować?”²³.

Powinno się również pamiętać, że zagadnienie to sygnalizowała w 1992 roku, jako pierwsza, wybitna uczona Halina Skrobiszewska w artykule *Literatura „chwili dziejowej”*²⁴. W tekście tym napisała, że „obszerna literatura dotycząca »chwili dziejowej« powstająca w latach dwudziestych i trzydziestych miała drogę wznowień skutecznie zamkniętą nie z powodu zmiany kryteriów literackich, lecz z przyczyny »niewłaściwego« obrazu dziejów”²⁵. Zarówno ta opinia, jak i argumenty Krajewskiej przekonują, że dla trwania kultury najważniejsze jest owo „przerzucanie mostów”²⁶.

* * *

Autorka publikacji składa serdeczne podziękowania za wysiłek włożony w pomoc, wszelkie uwagi i wskazówki, cierpliwość i niesamowitą troskę Promotorowi prof. zw. dr hab. Krystynie Heskiej-Kwaśniewicz, bez której ta książka nigdy by nie powstała. Autorka jest również wdzięczna Recenzentom oceniającym to opracowanie jeszcze w postaci rozprawy doktorskiej: prof. dr hab. Zofii Budrewicz i dr hab. Katarzynie Tałuc. Podziękowania za rzetelne uwagi należą się także prof. Oskarowi Stanisławowi Czarnikowi, który napisał recenzję wydawniczą, bardzo pomocną w przygotowaniu publikacji do druku. Wyrazy wdzięczności kieruję również do Dyrekcji Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej oraz pracowników Zakładu Czytelnictwa, i do wszystkich osób, które wspierały mnie w poszukiwaniach naukowych i udzielały życzliwych rad.

Nie mogę też pominąć kochanych Rodziców, dzięki którym nie osiągnęłabym tak wiele... Jeszcze raz dziękuję!

²² E. Nowacka: *Budowanie mostów...*, s. 71.

²³ A.M. Krajewska: *Zerwany most...*, s. 54.

²⁴ Zob. H. Skrobiszewska: *Literatura „chwili dziejowej”*. W: *Mit dzieciństwa w sztuce młodopolskiej*. Red. J. Papużyńska. Warszawa 1992, s. 110–117.

²⁵ Ibidem, s. 110.

²⁶ Zob. symbol mostu jako elementu łączącego dwie czasoprzestrzenie i „przejścia jednego stanu w drugi na rozmaitych poziomach (w różnych okresach i fazach życia)”. J.E. Cirlot: *Słownik symboli*. Przeł. I. Kania. Kraków 2000, s. 260; W. Kopalinski: *Słownik symboli*. Warszawa 1990, s. 235–236; J. Tresidder: *Słownik symboli. Ilustrowany przewodnik po tradycyjnych wyrażeniach obrazowych, znakach ikonicznych i emblematkach*. Przeł. B. Stokłosa. Warszawa 2001, s. 133–134.

Indeks osobowy

- A**
Albrecht [J] Jerzy 49
Amsterdamski Stefan 191
Andersen Christian Hans 52, 175, 183
Andrzejewski Jerzy 32
Arct Michał 75, 86, 88
Arendt Hannah 21, 23, 24, 187
Asnyk Adam 27, 100, 113
Auderska Halina 56
- B**
Babbie Earl 15, 187
Baczyński Krzysztof Kamil 29
Baden-Powell Robert 51, 54, 176, 184
Bafia Jerzy 11, 37, 187
Bahdaj Adam 61, 67, 145, 146, 184
Balicki Juliusz 179
Baluch Alicja 66, 77
Bandrowski Jerzy 39, 175, 177
Baranowicz Jan 175
Barańczak Stanisław 11, 187
Barański Franciszek 175
Bardijewska Liliana 77
Bartoszewski Władysław 145
Bauman Elena 15, 191
Baxter Owen George 41
Bąk Wojciech 30
Bednarski Stanisław 26
Bednorz Zbyszko 28
Bełza Władysław 43, 47, 184
Benedykt XVI 85, 99
Berent Waclaw 26
Bernacki Ludwik 26
Bernsteinowa Rozalia 75
Beszczyńska Zofia 77
Betkiewicz Witold 15, 187
- Beylin Stefania 183
Białek Zbigniew Józef 66, 85, 88, 89, 93, 95, 96, 187
Białkowska Barbara 9, 10, 11, 40, 48, 160, 193
Białoszewski Miron 33, 131
Białynia-Chłodecki Józef 178
Bielak Franciszek 179
Bieniasz Józef 67, 175, 184
Bieniek Juliusz 175
Bieńkowska Barbara 28, 187
Bierezin Jacek 30
Bierut Bolesław 73, 75, 76, 188
Bikont Anna 34, 188
Biliński Lucjan 60, 188
Birkenmajer Józef 26
Bluth Rafał 26
Błażejowski Waclaw 176
Bobińska Helena 55, 184
Bobrowska Bronisława 176
Bocheński Jacek 32
Boglar Krystyna 71
Bogusławska Maria 175
Bojarska Maria 57, 58, 193
Bolek Irena 77
Bolesławicz Władysław 175
Borowski Tadeusz 29
Borski Lech 65
Bougaud Emil 175
Brand Max 41
Brandys Marian 32
Braun Andrzej 32, 56
Braun Jerzy 30, 31, 54, 176, 184, 191, 192
Breza Tadeusz 28

- Brodzka Alina 27, 35, 36, 188, 189, 191, 192
Bronholtz Tadeusz 60
Broniewska Janina 44, 54, 179, 184, 194
Broniewski Stanisław 145
Broniewski Władysław 175
Brystygier Julia 55, 56
Brząkałski Jan 175
Brzechwa Jan 42, 61
Brzeziński Zbigniew 23
Bucholc Marta 15, 187
Buchwald-Pelcowa Paulina 37, 188
Budrewicz Zofia 12, 17, 74, 75, 159, 188
Bujnicki Tadeusz 70
Bułhakow Michał 51
Burkot Tadeusz 52
Burnett Hodgson Eliza Frances 52, 75, 184
Buyno-Arctowa Maria 41, 56, 65, 69, 70, 85,
86, 87, 88, 89, 98, 110, 111, 112, 115, 121, 122,
123, 135, 136, 149, 150, 180, 184
- Camus** Albert 22, 188
Cat-Mackiewicz Stanisław 70
Cegieła Marek 62, 193
Centkiewicz Alina 61
Centkiewicz Czesław 61
Ce-tung Mao (Zedong Mao, Tse-tung Mao)
22
Chądzyńska Zofia 65
Chlebowski Andrzej 65
Chmielewska Joanna 66
Chmielewski Jerzy Henryk 146
Chojnowski Andrzej 33, 194
Chopin Fryderyk 114
Chotomska Wanda 61, 62
Cierniak Jędrzej 27
Cieśluk Mieczysław 179
Ciombor Joanna 100
Cirlot Eduardo Juan 17, 188
Conrad Joseph 27
Courtois Stephane 188
Cyprian Tadeusz 25, 188
Czachowska Jadwiga 15, 47, 192, 193
Czaputa Teodor 53, 184
Czarnik Stanisław Oskar 4, 17, 33, 37, 188
Czarska Lidia 41, 52, 57, 184, 194
Czertwan Krzysztof 60
Czeska-Mączyńska Maria 175
Czyżowski Mariusz 101
Czyżowski Kazimierz Andrzej 144, 178
- Daszyńska** Julia 179
Daszyńska Stanisława 175, 178
Davis Norma 130
Dąbrowska Maria 32, 42, 51, 74, 76, 96, 184, 188
Dąbrowski Juliusz 66, 110, 114, 121, 123, 134,
135, 136, 149, 150, 180, 184
Degen Dorota 51, 190
Dębnicki Kazimierz 67, 184
Dickens Karol 176
Dmochowski Aleksander 27
Dobraczyński Jan 51, 99
Dobraniecki Stanisław 60
Dobrowolski Ryszard Stanisław 28
Domańska Antonina (Michalina) 40, 51, 65,
110, 111, 112, 121, 123, 134, 135, 136, 149, 150,
175, 176, 180, 184
Dorosz Beata 15, 47, 188, 193
Dumas Aleksander 178
Dunikowska Ludmiła 176
Dunin-Kozicka Maria 68, 110, 121, 123, 135,
136, 149, 150, 177, 180, 181, 184
Dygasiński Adolf 27
Dynowska Maria 176
- Eichmann** Adolf 24, 187
Elstner A. František 67, 184
Escarpit Robert 109, 162, 188
Estreicher Stanisław 27
- Fabjańska-Potapczuk** Beata 192
Federowicz Grażyna 15, 47, 193
Fiedler Emil 176
Fik Marta 11, 22, 23, 34, 38, 39, 51, 188, 193
Finn Francis James 178
Foglar Jaroslav 67, 184
Fonfara Ewa 75, 188
Fox Marta 71
Fraszczek Anna 73, 75, 76, 188
Frank Hans 24, 25, 26, 191
Friedrich Carl 23
Frołow Kuba 99, 102, 189
Frycie Stanisław 96, 187
- Gadomski** Przemysław 15, 187
Gajcy Tadeusz 29
Garlicki Andrzej 130
Gebethner Gustaw Adolf 95
Gellner Dorota 71
German Juliusz 178

- Gerson-Dąbrowska Maria 176
Giertych Jędrzej 51
Giżycki Kamil 177
Glass Henryk 176
Głębocki Wiesław 24, 25, 26, 27, 29, 188
Głowacka-Grajper Małgorzata 15, 191
Goban-Klas Tomasz 36, 188
Goetl Ferdynand 39, 49, 51
Gojawczyńska Apolonia 27
Gołąbek Józef 179
Gołba Kazimierz 44, 45, 51, 56, 66, 67, 131, 135, 145, 157, 179, 184
Gołębiewski Łukasz 59, 60, 61, 62, 63, 66, 84, 99, 102, 188, 189
Gołubiew Antoni 33
Gombrowicz Witold 34
Gomulicki Wiktor 178, 179
Gondek Elżbieta 45, 189
Goodman D. Felicitas 85
Gorki Maksym 41
Gościnnny René 60
Gotkiewicz Marian 179
Gould Joanna 179
Górska Halina 40, 65, 66, 70, 175, 184
Górska Pia 40, 176, 179, 184
Grabowski Jan 176
Grabski Jan Władysław 30
Grażyński Michał 176
Grąbczewski Bronisław 176
Grefkowicz Anna 193
Grimm bracia (Wilhelm, Jacob) 52, 184
Grinberg Daniel 21, 187
Grodecka Ewa 66, 70, 110, 121, 123, 134, 135, 136, 145, 149, 150, 176, 180, 185
Grodzieńska Wanda 40, 42, 73, 193
Gromadzińska Krystyna 15, 47, 193
Gronowski Tadeusz 60
Grubiński Waław 44
Gruda Ewa 77
Gryglewicz Franciszek 178
Grzebska Alicja 176
Grzędziński January 30
Grzymała-Siedlecki Adam 130, 143
Gutry Maria 57, 193
Guze Joanna 22, 188
Gwadera Małgorzata 61, 189
Gzella Jacek 51, 190
- Haller Józef 80
- Hazard Paul 117, 161, 162, 189
Hecht Gerchard 25
Herbert Zbigniew 32, 33
Herling-Grudziński Gustaw 73, 75, 76, 155, 188
Hertz Paweł 32
Heska-Kwaśniewicz Krystyna 11, 17, 44, 46, 48, 52, 54, 55, 56, 61, 62, 67, 75, 77, 78, 79, 81, 83, 100, 101, 105, 188, 189, 192, 193
Himmler Heinrich 26
Hitler Adolf 9, 24, 25
Hłasko Marek 31, 189
Hoene-Wroński Józef 31
Horodecka Anna 77
Hutnikiewicz Artur 36, 190
- Iłakowiczówna Kazimiera 27, 176, 178
Iredyński Ireneusz 30
Irzykowski Karol 54, 185
Iwaszkiewicz Jarosław 28, 32, 144, 183
- Jachowicz Stanisław 98
Jan Paweł II 85, 99
Janota Wojciech 145
Jansson Tove 60
Januszczyńska Hanna 14, 40, 42, 45, 46, 65, 69, 106, 111, 112, 121, 123, 134, 135, 136, 140, 149, 150, 155, 180, 185, 186
Jaroszewicz Zofia 29
Jarowiecki Jerzy 63, 189
Jasienica Paweł 30
Jaworska Janina 28, 189
Jeleńska Teresa 186
Jeleński Szczepan 179
Jezierski Edmund zob. Krüger Edmund 178
Jędrzychowski Stefan 38
Jędrzejewicz Waław 130
Joyce James 102
Juszczak Stanisław 15, 160, 189
- Kaczyńska Maria 15, 47, 193
Kaden-Bandrowski Juliusz 27, 51, 143, 156, 185
Kamiński Aleksander 29, 33, 42, 44, 45, 51, 54, 55, 56, 58, 65, 66, 67, 71, 74, 110, 111, 112, 115, 121, 122, 123, 124, 129, 131, 132, 134, 135, 136, 140, 141, 143, 144, 145, 149, 150, 151, 153, 155, 157, 176, 180, 181, 185, 189
Kamiński Stefan 94

- Kania Ireneusz 17, 188
Kann Maria 56, 67, 185
Karolides J. Nicholas 37, 189
Karpowicz Tymoteusz 33
Kasdepke Grzegorz 62
Kawalec Romuald 177
Kączkowska Maria 176
Kern Jerzy Ludwik 61
Kersten Krystyna 22, 34, 189
Kędziorzyna Maria 42, 65, 69, 70, 110, 121, 123, 134, 135, 136, 138, 149, 150, 175, 180, 181, 185
Kilian Adam 106
Kingsbury Karen 85
Kisielewski Stefan 33, 35, 36, 38, 193
Kitrasiewicz Piotr 60, 66, 189
Klejnocki Jarosław 47, 194
Kleszczyński Zdzisław 179
Klon Franciszek 67, 185
Klukowski Bogdan 109, 189
Kłoskowska Antonina 36, 189
Kochanowski Karol Jan 27
Kolendo Janina 99
Kołątaj Hugo 115
Kołodziej Beata 100
Kołodziejski Paweł 102
Konarski Kazimierz 178
Kondek Adam Stanisław 48, 49, 52, 53, 189, 190
Konopnicka Maria 27, 100, 114
Konwicky Tadeusz 32
Kopaliński Władysław 17, 190
Kopeć Stefan 27
Kopernik Mikołaj 115
Korczak Janusz 29, 135
Korczyńska-Derkacz Małgorzata 51, 190
Kornacki Jerzy 30
Koryś Izabela 63, 64, 110, 190, 192
Kosmowska Barbara 78, 79, 80, 194
Kossak Karol 106
Kossak Zofia 12, 14, 16, 29, 30, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 65, 66, 67, 70, 71, 76, 78, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 110, 111, 112, 115, 121, 122, 123, 124, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 149, 150, 177, 180, 181, 185, 189, 191, 205, 206
Kossak-Szatkowska Zofia zob. Kossak Zofia
Kossak-Szczucka Zofia zob. Kossak Zofia
Kostecki Janusz 27, 35, 36, 188, 189, 191, 192
Kościuszko Tadeusz 74, 115
Kotarbiński Lucjan 27
Kotarbiński Mieczysław 60
Kott Jan 32, 55, 56, 194
Kowalczyk Józef 49
Kowalczykówna Jolanta 66, 69, 186
Kownacka Maria 178
Kozielewski Ignacy 177
Kožmiński Karol 178
Kožniewski Kazimierz 56
Krajewska Maria Anna 12, 13, 16, 17, 44, 57, 68, 70, 77, 78, 81, 82, 90, 91, 94, 162, 163, 190, 194
Krall Hanna 155
Krassowska Bogumiła 193
Kraszewski Ignacy Józef 27, 70, 71
Kreczmar Jerzy 179
Krüger Edmund 178
Krüger Maria 56, 57
Krzemieńska Lucyna 40, 42, 185
Krzywicka Irena 177
Kubera Marian 56
Kubikowski Zbigniew 33
Kula Marcin 22, 34, 190
Kuliczkowska Krystyna 57, 194
Kulik Maria 77
Kulka Bronisław 78, 79, 80, 81, 194
Kułakowski T[adeusz] 25, 26, 27, 190
Kwaśniewicz Jan 159, 194
Kwiatkowski Tadeusz 66, 114, 177, 184
L
Lagerlöf Selma 70, 176, 185
Lam Andrzej 36, 190
Lasota Grzegorz 40, 41, 42, 55, 56, 74, 194
Lausz Karol 179
Lenin Włodzimierz 40, 41, 44, 186
Lepecki Mieczysław 130
Leszczyński Grzegorz 16, 44, 68, 77, 91, 161, 162, 190
Leśmian Bolesław 100
Lewandowicz Grażyna zob. Lewandowicz-Nosal Grażyna
Lewandowicz-Nosal Grażyna 77
Lewis Cathleen 85
Ligarski Sebastian 33, 194
Lindgren Astrid 60
Lipiński Karol 55, 56
Lipka-Szatrbalło Krystyna 62, 194
Lipski Józef Jan 32

- Lofting John Hugh 42
Lutosławski Kazimierz ks. 177
- Ł**
Łapińska Józefina 54, 177, 185
Łaski Jan 36
Łastik Salomon 54, 194
Łoch Eugenia 91, 190
Łoś Jan 179
Łoś Stefan 30, 31, 32, 70, 185
Łoziński Władysław 178
Łukasiewicz Jacek 32
- M**
Maciej z Miechowa 36
Mackiewicz Józef 39
Mackiewicz Kamil 106
Makuszyński Kornel 12, 14, 27, 42, 44, 45, 51, 57, 62, 66, 68, 71, 74, 78, 79, 80, 81, 93, 94, 95, 97, 98, 101, 102, 103, 110, 112, 115, 121, 122, 123, 124, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 143, 149, 150, 157, 178, 180, 181, 185, 186
Malewska Hanna 33
Malicki Jan 77
Małaczewski Eugeniusz 130
Małkowski Andrzej 65, 66, 110, 114, 121, 123, 134, 136, 145, 149, 150, 157, 176, 177, 180, 181, 185
Marczyński Antoni 178
Marjańska-Czernik Maria 77
Marrodan Casas Carlos 192
Marszałek Adam 59
Matuszewski Ryszard 56
Matyjaszkiewicz Feliks 101
May Karol 41
Maykowski Stanisław 179
Mickiewicz Adam 27, 71, 175, 178
Miernik Grzegorz 38, 192
Mikos Jerzy 37, 189
Miłosz Czesław 29, 34, 51, 73, 190
Minkiewicz Władysław 31, 32, 190
Mirowski Stefan 145
Moczarski Kazimierz 28, 190
Molnar Ferenc 145
Montgomery Maud Lucy 45, 52, 57, 58, 75, 178, 186
Morcinek Gustaw 42, 51, 75, 76, 186, 188
Mórawski Karol 24, 25, 26, 27, 29, 188
Mrówczyński Bolesław 145
Musierowicz Małgorzata 71, 159, 190
Musioł (obywatel) 50
- N**
Nadolna-Tłuczykont Marta 3, 205, 206
Nagórny Janusz ks. 85
Nałęcz Daria 38, 130, 188
Nałęcz Tadeusz 130
Nałkowska Zofia 29, 32
Nawrocki Witold 10, 11, 48, 194
Nekrasz Władysław 177
Newerly Igor 55, 186
Niciej Sławomir Stanisław 155
Nienacki Zbigniew 146
Niewiadomska Cecylia 179
Niziurski Edmund 61, 65
Norwid Kamil Cyprian 33, 100, 190
Nowacka Ewa 16, 17, 71, 194
Nowak Jan 27
Nowakowski Zygmunt 65, 66, 68, 69, 179, 186
- O**
Ojciec Grzegorz 185
Olech B[arbara] 91, 190
Olech Joanna 62, 71
Onichimowska Anna 71
Opałka Mieczysław 144
Opecia Baltazar 53, 186
Opęchowska Wanda 56
Oppman Artur 40, 98, 143, 175, 186
Ordęga Adam 25, 191
Orwell George 29, 75, 192, 186
Orzeszkowa Eliza 27, 71
Osińska Janina 177
Ossendowski Ferdynand Antoni 16, 29, 39, 43, 44, 45, 49, 69, 79, 104, 111, 112, 121, 122, 123, 135, 136, 149, 150, 177, 180, 181, 186, 205, 206
Ostasz Maria 40, 54, 57, 190
Ostromęcki Bogdan 55, 186
Ostrowicka Beata 71, 62
Ostrowska Bronisława 44, 47, 70, 77, 79, 80, 91, 94, 95, 96, 111, 112, 121, 123, 135, 136, 149, 150, 180, 181, 186, 190, 205, 206
Ostrowska Joanna 15, 191
Ottenbreit Wanda 159, 186, 190
Ożogowska Hanna 61
Ożóg Stanisław 100
- P**
Paderewski Jan Ignacy 80
Pagaczewski Julian 27
Panas Boguchwał 177
Pański Jerzy 109, 162, 188
Papuzińska Joanna 44, 62, 63, 64, 68, 70, 71, 77, 78, 88, 89, 91, 128, 160, 161, 162, 190, 191

- Parandowski Jan 27, 143
Parnicki Teodor 70, 99
Pasławski Stanisław 42, 176
Paszkowski Kazimierz 175
Paweł IV, papież (właśc. Giovanni Pietro Carafa) 36
Pawełek Alojzy 177
Pawlicki Aleksander 11, 35, 38, 191
Pawlikowska-Jasnorzewska Maria 100
Pawłowiczowa Maria 44, 67, 189
Pazyra Stanisław 28, 48, 51, 191
Paździor Ewa 77
Perrault Charles 123, 186
Pethe Aleksandra 77
Petek Krzysztof 145
Piasecki Bolesław 99
Piekarska Karolina Małgorzata 157
Pilch Tadeusz 15, 191
Piłsudski Józef 13, 37, 44, 51, 69, 80, 130, 143, 144, 147, 156, 160, 178, 182, 186, 205, 206
Piotrowski Stanisław 24, 26, 191
Pol Wincenty 27
Polak B[arbara] 33, 194
Polkowski Jan 162, 191
Pollak Seweryna 40, 42, 73, 193
Porazińska Janina 40, 42, 51, 176, 177, 178, 186
Porter H. Eleanor 102
Prus Bolesław 27
Przerwa-Tetmajer Kazimierz 53, 100, 186
Przyborowski Walery 51, 178
Putrament Jerzy 32
Pytlak Marcin 85
Pytlós Barbara 70, 100, 191, 194
- R**
Rabska Zuzanna 177
Radzikowska Zofia 11, 39, 191
Reuttówna Maria 176
Rękas Michał, ks. 53, 186
Rivers Francine 85
Rodziewiczówna Maria 27
Rogoszówna Zofia 69, 79, 81, 111, 112, 115, 121, 123, 135, 136, 149, 151, 180, 181, 186, 193, 205, 206
Rogowski Stanisław 27
Rogoż Michał 60, 191
Romek Zbigniew 11, 38, 188
Romeykówna Wanda 106
Rosińska Maria 67, 186
Rosset Franciszek 101
Różankowski T. 106
- Różański Jacek 31, 32
Rudnicki Adolf 32
Rymkiewicz Marek 32
Rytłowska Józefa 179
Rzadkowska Magdalena 191
- S**
Salaburska Krystyna 67, 184
Satława Aneta 77
Sawicki Stanisław 183
Sawicki Jerzy 25, 188
Schroeder Artur 47, 51, 143, 175, 176, 178, 186
Sedlaczek Stanisław 177
Sempé Jean-Jacques 60
Siedlecka Joanna 30, 31, 32, 33, 191, 194
Siedlecki Michał 27
Siekierski Stanisław 47, 161, 191
Siemiątkowski Waław 106
Sienkiewicz Henryk 27, 51, 70, 71, 178, 191
Sienkiewicz Witold 130
Siesicka Krystyna 71
Silverman David 15, 191
Skarga Piotr 53, 114, 186
Skarżyńska Ewa 100
Skotnicka Gertruda 66, 78, 79, 80, 194
Skóra Magdalena 77
Skrobiszewska Halina 17, 191
Skrzeszewski Stanisław 56
Sładek Jolanta 77, 193
Słonimski Antoni 32
Słońska Irena 117, 189
Słoński Edward 47, 186
Słowacki Juliusz 27
Smaszcz Waldemar 31, 191
Socha Irena 4, 11, 52, 62, 77, 189, 190
Sokołowska Zofia 178
Sosnowski Józef 177
Sotnicki Seweryn 179
Spandowska Anna 45, 194
Sopoćko Maria Konstanty 60
Stabryła Władysław 179
Staff Leopold 27
Stanny Janusz 61
Starzeńczyk J. zob. Koziński Ignacy 177
Staszewski Kazimierz 179
Staszic Stanisław 114
Stępnia G[rzegorz] 91, 190
Stępnia Jadwiga 157
Stokłosa Bożena 17, 192
Straus Grażyna 63, 64, 71, 110, 161, 191, 192

- Stroiński Zdzisław 29
Stroop Jürgen 28
Suboczowa Maria 44
Szacka Barbara 191
Szalay-Groele Waleria 178
Szałagan Alicja 192
Szaniawski Jerzy 30
Szaruga Leszek 35, 192
Szatkowska Anna 44, 192
Szawiel Mariola 21, 187
Szczepańska Nora 57
Szczepański Józef Jan 21, 33, 192
Szczepański Józef 146
Szczęsna Joanna 34, 188
Szelburg-Zarembina Ewa 40, 42, 43, 61, 175, 177, 179, 186
Szemley-Ketlin Cezary, ppłk. 56
Szewczyk Wilhelm 145
Szmaglewska Seweryna 67, 131, 135, 145, 157, 186
Szober Stanisław 179
Szostkiewicz Adam 24, 187
Szuchowa Stefania 42, 65, 110, 121, 123, 134, 135, 136, 149, 151, 180, 181, 186
Szyborska Wiśława 32
Szyryński Wiktor 24
- Ś**
Ślusarska Magdalena 77
Świerczyńska-Jelonek Danuta 77, 161, 190
Święch Jerzy 26, 192
Świrczyńska Anna 29
- T**
Tałuć Katarzyna 17, 38, 39, 83, 192
Terakowska Dorota 71
Terlecki Tymon 25, 191
Tetmajer Kazimierz zob. Przerwa-Tetmajer Kazimierz
Themerson Stefan 39
Toeplitz Teodor Krzysztof 56
Tomaszewska Marta 67, 186
Tomecka Magdalena 77, 193
Tresidder Jacek 17, 192
Trocki Lew 51
Tropaczyńska-Ogarkowa Weronika 55, 187
Trylski Zbigniew 177
Tryzna Tomasz 71
Trzebiński Andrzej 29
Trznadel Jacek 33, 192
Tułodziecki Waław 60
- Turbak Piotr 176
Turowicz Jerzy 22, 23, 192
Tuwim Irena 175, 184
Tuwim Julian 27, 32, 98
Tylicka Barbara 46, 77, 78, 79, 81, 194
Tync Stanisław 179
Tyrmand Leopold 33
Tysza Agnieszka 77
- U**
Umiński Władysław 177
Urbanowska Zofia 73, 88, 175, 187
Urbański Andrzej 27, 192
- W**
Wachowicz Barbara 145
Wakar Krzysztof 188
Walentynowicz Marian 45
Walter Hansen 145
Wańkowicz Melchior 30, 99
Wardasówna Maria 67, 187
Wasilewski Antoni 66, 187
Wasilewski Kazimierz 98
Wegner Rudolf 104
Welborn Amy 85
Wetzel Erhard 25
Wiatr Halina 57, 194
Wieczorek Paweł 67
Wierny Sebastian 161, 191, 192
Wilkoń Józef 61
Winek Teresa 79, 80, 194
Wirpsza Witold 32
Witkowski Kamil 109, 111, 192
Wojnowska Bożena 38, 188, 190
Wolff Katarzyna 63, 64, 71, 110, 161, 190, 191, 192
Wolff Robert August 95
Woroszyński Wiktor 32
Woydyłło Ewa 24, 194
Wroński Józef 179
Wyka Kazimierz 70
Wyspiański Stanisław 27
Wysznacka Maria 60
- Z**
Zafón Ruiz Carlos 7, 192
Zagórski Jerzy 56
Zajac Michał 59, 61, 64, 161, 190, 192
Zakrzewska Helena 30, 42, 43, 47, 51, 68, 77, 79, 81, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 98, 110, 112, 115, 121, 123, 134, 136, 149, 150, 177, 178, 180, 181, 187, 190, 205, 206

- Zakrzewski Konstanty 30
Zaleska Anna Maria 176
Zaruski Mariusz 76, 177, 187
Zarzycka Irena 41, 68, 69, 103, 104, 110, 121, 123,
134, 135, 136, 149, 150, 178, 180, 181, 187
Zasacka Zofia 110, 192
Zawieyski Jerzy 30
Zawiszanka Zofia 178
Zbierzchowski Henryk 175
Zborski Bartłomiej 29, 192
Zdzitowiecka Hanna 186
Zechenter Witold 175, 176
Zegadłowicz Emil 29
Zieleńczyk Wanda 29
Ziemnicki Władysław 176
Ziółkowska-Sobecka Marta 66
Zólkosiowa Maria 176
Zuzowski Robert 192
Zwierzychowska-Ferencowa Zofia 179
Zwolakowska Jadwiga 177
Zwoliński Andrzej, ks. 85
- Ż**
Żabińska Antonina 177
Żak Stanisław 38, 192
Żeromski Stefan 27, 71, 114, 115, 143, 156, 179,
196
Żmigrodzki Zbigniew 11, 49, 184
Żółkiewska Wanda 43, 55, 187, 194
Żółkiewski Stefan 32
Żukowski Mieczysław Otto 177
Żulińska Barbara 43, 114, 121, 122, 123, 129, 134,
135, 136, 149, 151, 176, 180, 181, 187
Żurakowska Zofia 16, 43, 45, 62, 65, 66, 69,
70, 78, 79, 81, 96, 97, 98, 106, 110, 121, 123,
124, 134, 135, 136, 149, 150, 180, 181, 187, 188,
205, 206
Żychowska Maria 31, 192

Marta Nadolna-Tłuczykont

A return of „forbidden” books to readers nowadays (selected issues)

Summary

The book presents works for children and teenagers that were „forbidden” by censorship in the period of Polish People’s Republic. Unfortunately, the first public libraries created after the end of the World War II did not help. They collected all works that were saved from the war conflagration, but were attacked by the Ministry of Foreign Affairs demanding a withdrawal of certain books, namely religious, “borderland”, and scout ones connected with the legions or Józef Piłsudski as early as from the beginning of the 1950s. Thus, the libraries were given whole series of lists of works to be eliminated. An attempt was made to eliminate the literature for children, teenagers, but also the ones addressed at adult readers. As a result of the very actions, a lot of titles that should constitute the Polish heritage, were excluded from the reading circulation. These were the most popular books of the inter-war period written by Zofia Kossak, Bronisława Ostrowska, Ferdynand Antoni Ossendowski, Zofia Rogoszówna, Helena Zakrzewska, Zofia Żurakowska, etc.

The system transformation and political changes after 1989 made it possible to abolish censorship. Therefore, the “unwanted” works come back in the 1990s. However, on the basis of the studies on reading and reception, it was proven that the books written by the writers in question are unknown to teenagers these days. The irreversible consequences the very situation brings nowadays, including ahistoricity, were also mentioned. According to the author of the book, making a Polish reader aware of this situation is very important because it returns him/her a part of his/her native culture.

Marta Nadolna-Źuczukont

„Verbotene“ Bücher fallen an die Leser von heute zurück (ausgewählte Fragen)

Zusammenfassung

Das Buch schildert die Literaturwerke für Kinder und Jugendliche, die zur Zeit der Volksrepublik Polen der Zensur unterlagen und „verboten“ waren. Es ist den gleich nach dem Ende des zweiten Weltkrieges gegründeten ersten öffentlichen Büchereien leider nicht gelungen, die wertvollen Bücher zu bewahren. Diese Büchereien sammelten alle nach dem Flächenbrand des Krieges unversehrt gebliebenen Bücher, doch von Anfang der 50er Jahre waren sie durch das Innenministerium angegriffen und verpflichtet, bestimmte Bücher (Religion, frühere polnische Ostgebiete, Pfadfinderbewegung, polnische Legionen oder Józef Piłsudski betreffende Publikationen) aus dem Umlauf zu ziehen. An die Büchereien wurden Verzeichnisse der für Liquidation bestimmten Werke weitergeleitet. Man versuchte, die Kinder- und Jugendliteratur aber auch die auf erwachsene Leser gerichteten Werke zu eliminieren. In Folge der absichtlichen Maßnahmen wurden aus dem Leseverkehr viele solche Bücher gezogen, die zum polnischen Kulturerbe werden sollten. Es ist hier die Rede von den Werken der beliebtesten Schriftsteller der Zwischenkriegszeit: Zofia Kossak, Bronisława Ostrowska, Ferdynand Antoni Ossendowski, Zofia Rogożówna, Helena Zakrzewska, Zofia Źurakowska u.a.

Strukturelle Transformation und politischer Wandel nach 1989 ermöglichten die Aufhebung der Zensur. In den 90er Jahren des 20. Jhs fielen auch „ungewollte“ Bücher an die Leser zurück, doch die Forschungen über den Lesestand haben gezeigt, dass die Werke der oben genannten Schriftsteller der Jugend von heute nicht bekannt sind. Die Verfasserin ist der Meinung, dass diese Situation eine Ahistorizität zu Folge hat; sie sollte also dem polnischen Leser verdeutlicht werden, damit er den Teil der einheimischen Kultur kennen lernen kann.

Redaktor: **Magdalena Białek**

Projektant okładki: **Paulina Dubiel**

Rysunki na stronach działowych: **Aleksandra Gaździcka**

Redaktor techniczny: **Małgorzata Pleśniar**

Korektor: **Mirosława Żłobińska**

Łamanie: **Bogusław Chruściński**

Copyright © 2013 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2149-3

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 13,0 Ark. wyd. 16,5. Papier
offset. kl. III, 90 g Cena 32 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław